

blandad i försök att påverka myndigheten när denna fattar sitt helt självständiga beslut. Man visar grannligheten i formfrågan – bara i den.

Vad har politikerna haft för skäl att på detta sätt förstärka sina befogenheter och blåsa upp sin maktroll? Anser de att byråkratin utgör ett stort hinder för dem, när de försöker genomföra sitt politiska program? Min kollega på Dagens Nyheters ledarredaktion Hans Bergström gjorde för sin doktorsavhandling med titeln "Rivstart" en enkät bland en mängd nuvarande och förutvarande statsråd och statssekreterare. Han frågade dem bland annat vad de anser vara de största hindren när de försöker genomföra viktiga politiska förslag och förändringar. I deras svar framstår de byråkratiska hindren som obetydliga i jämförelse med tex politiska hinder eller brist på pengar eller korsande särintressen. Bara en person angav att ämbetsverkens självständighet är ett avsevärt hinder. Det verkar alltså som om resonemanget om förvaltningens ostyrbarhet till stor del är en myt.

Det är inte någonting oskyldigt och problemfritt att förvandla en fritt framvuxen praxis till en skriven regel. Jag vill nämna ett par andra exempel på detta. Genom parlamentarismen blev kungen i Sverige i praktiken en helt maktlös person, trots att han enligt grundlagen ägde rätten att allena styra riket. Då sa man, låt oss skriva in parlamentarismen i grundlagen! Så gjorde man en regeringsform som skulle vara logisk och konsekvent utifrån folksuveränitetens idé. Det visade sig att vi då fick en mängd oförutsedda problem i samband med talmansval och regeringsbildning och i praktiken en sämre fungerande parlamentarism. Det hade inte varit mindre demokratiskt om vi i likhet med tex danskarna hade behållit kungamakten som en juridisk fiktion och tillåtit en fri utveckling av praxis.

Mitt andra exempel gäller lagen om medbestämmande i arbetslivet, som skulle vara demokratins tredje och avslutande steg men som blivit en besvikelse för löntagarna. En demokratisering av arbetslivet var på väg utan denna lag, som en naturlig process, och det fanns ingenting i den gamla lagen om kollektivavtal som hindrade fackföreningar att ställa krav på medbestämmande med stöd av strejkrätten. Vad man har uppnått genom MBL är i praktiken mest en byråkratisering av arbetsplatserna.

Min slutsats är att man ska vara försiktig med att reglera makten, att genomföra förändringar som har till huvudsakligt syfte att ge vissa grupper eller personer mera makt, eller till äventyrs mindre makt, i enlighet med någon viss demokratisk teori. I ett fritt och öppet samhälle tenderar makten att flyta omkring på ett tämligen obestämt, odisciplinerat och oförutsägbart sätt, oftast utan att bekväma sig för sin egen legitimitet eller

brist på sådan. Det ska vi inte sörja över. Den makt som bör oroa oss mest är i själva verket den som är hundraprocentigt övertygad om att den själv är helt och fullt legitim.

Svante Nycander

Strategi i teori och praktik

I. Strategi i teorin

Strategi är, skriver Svensk Uppslagsbok (andra upplagan 1953), "i allmän bemärkelse konsten (färdigheten) att föra kriget i stort ävensom vetenskapen (läran) om krigföringen i stort". Strategi "kan sägas innefatta samtliga de åtgärder som vidtagas av den högsta (politiska och militära) ledningen för att vinna krigets syfte". Denna definition av ordet strategi är väl inte sämre än någon annan av de otaliga som förekommer i den klassiska litteraturen; och Svensk Uppslagsbok har väl inte heller hämtat den ur egen fatabur. Clausewitz egen definition var enklare – "användandet av strid – eller hot om strid – för uppnåendet av krigets ändamål". Men ordet strategi har i modernt språkbruk kommit att användas i mycket vidare sammanhang än de militära: man talar om att ett visst företag har en viss långsiktigsstrategi för att uppnå vissa allmänna mål i syfte att maximera sin vinst och sin relativa osårbarhet mot tex marknadsstörningar o dyl. Termen förekommer i spel-sammanhang m m, och har nästan blivit ett slags modeord med en positiv värdeladdning, och den har till slut också invaderat den politiska miljön.

Särskilt har ordet strategi kommit att brukas i samband med kärnvapen. Det har sedan andra världskrigets slut använts i otaliga böcker, artiklar och föredrag som sökt komma till rätta med det nya element som kärnvapen innebär för krigföringen särskilt stormakterna emellan. I samband med denna debatt, som jag behandlat på annat håll (i boken "Maktbalans och avskräckning") och inte skall gå in på här, har ju de gamla klassiska strategerna, Clausewitz och hans schweiziske samtida Jomini åter kommit till heders. Särskilt den förres "Vom Kriege" studeras nu åter av både civila och militärer världen över, särskilt förstås i stormaktshuvudstäderna. Finns det något allmängiltigt att säga, så har Clausewitz och hans efterföljare redan sagt det, menar många, medan andra menar att den säkerhetspolitiska situationen nu är så förändrad att man måste ta till nya analytiska grepp; de klassiska satserna kan inte tillämpas på en helt ny situation.

I anslutning till ett antal relativt nya böcker i ämnet skall här göras ett försök att diskutera strategi i teori

och praktik. Den mest ambitiösa är kanske Edward Luttwak's *"Strategy: The Logic of War and Peace"* (Harvard University Press, Harvard, Mass 1987), som är ett slags försök av en känd och respekterad amerikansk debattör och forskare, med nära relationer till Reaganadministrationen, att säs komplettera Clausewitz. Men även den brittiske nu i USA verksamme forskaren Michael McgWires *"Military Objectives in Soviet Foreign Policy"* (Brookings, Washington, DC 1987) liksom den framstående israeliske militärhistorikern Martin van Crevelds *"Command in War"* (Harvard University Press, Harvard, Mass 1986) är mycket seriösa och läsvärda framställningar. Slutligen behandlas en nyutgåva, *"Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age"* (Princeton University Press, Princeton, NJ 1986) av en klassiker, Edward Mead Earle's *"Makers of Modern Strategy"* från 1943.

Ingen av författarna ägnar sig egentligen åt någon begreppsanalys, åt något allvarligt försök att bestämma innebörden av begreppet strategi. Luttwak ansluter sig för sin del till den kände franske generalen och skribenten André Beaufres "l'art dialectique des volontés employant la force pour resoudre leur conflict". Vad Luttwak däremot försöker göra är att med hjälp av ett analyschema studera strategibegreppet och förhållandet mellan dess av honom definierade fem nivåer och dess två dimensioner, varom mera nedan.

Men vad Luttwak framför allt vill uppenbara för läsaren är vad han kallar strategins paradoxala natur. I det vardagliga livet styrs vi av lineär logik: om man vill röra sig från punkten A till B bör man ta den kortaste vägen och inte vägen över C eller D, vilket förlänger resan. Men framgång i militära situationer kräver just den motsatta logiken: gör det oväntade, det skenbart paradoxala, t ex enligt modellen "anfall är bästa försvar", så att man även med underlägsna styrkor kan förvåna fienden och därmed vinna slaget. Man kan illustrera dessa logiska paradoxer: t ex att framgång föder motgång. Redan Clausewitz talade om en kulminationspunkt där en seger, om den drivs för långt, kan leda till nederlag. Luttwak diskuterar t ex den eviga frågan om det bästa sättet att försvara de västeuropeiska NATO-staterna. Om man nu höjer den konventionella slagstyrkan hos NATO kan man ju minska riskerna för att kärnvapen kommer till användning. Men man kan lika väl riskera att själva konfliktröskeln sänks om rädslan för kärnvapen inte längre avhåller från kriget som sådant. Å andra sidan, som ursprungligen var tänkt, man markant höjer beredskapen genom att skaffa starka slagfältskärnvapen kanske man höjer konfliktröskeln. Men, man kan också åstadkomma just den fränkoppling mellan USA:s och Västeuropas försvar som de flesta västeuropéer i NATO-länderna fruktar. Resultatet har ju

blivit det avtal om eliminering av INF-system som under tecknades för nu ett halvår sedan och som i stort sett innebär att man går tillbaka till status quo ante.

Det paradoxala kan illustreras med andra exempel valda från Luttwaks bok: Maginotlinjen som skulle skydda Frankrike mot eventuella tyska anfall före andra världskriget brukar ju ofta närmast anses ha varit ett slags meningslös kuliss. Men, som Luttwak påpekar, var den i själva verket alltför framgångsrik. Om tyskarna verkligen sökt anfalla längs denna linje, hade man sannolikt kört fast eller i varje fall fått åtskilligt svårare att snabbt nå en seger. Nu tvingades man genom befästningskedjans existens söka gå runt den, dvs genom Benelux-staterna. Maginotlinjen var därför i denna mening alltför framgångsrik. Många exempel kan vidare anföras på att effektiva vapensystem blivit alltför effektiva: det tyska u-båtskriget under första världskriget blev ett så stort hot mot ententens krigföring att den framtvingade en ny strategi, med konvojer och dessutom – vilket var ännu allvarligare – tvingade USA in i kriget. De tyska flygattackerna vidare mot England 1940, den sk blitzten, föranledde den vetenskapliga satsning som resulterade i radarn, vilken i sin tur mycket underlättade det brittiska försvaret och försvårade tyskarnas möjligheter att luftvägen knäcka britterna. De allierade flyganfallen mot Tyskland, särskilt under krigets senare år, ledde ofta inte bara till betydande förstörelse i tyska städer utan också till stora förluster bland de anfallande flygplanen. Dessutom föranledde de en extra tysk mobilisering, som ff g egentligen satte Tyskland helt och hållet på krigsfot, och till att rustningsindustrin flyttade till säkrare platser där den ända till årsskiftet 1944/45 arbetade med full kapacitet. I själva verket kanske flyganfallen förlängde kriget; i alla händelser är det oklart om de förkortade det.

Exemplen kan mångfaldigas och kanske i de mest generella termerna illustreras med vad som hänt Tyskland och Japan efter krigets slut: "victory in defeat". De två stater som kapitulerade ovillkorligt är idag bland det internationella systemets mest framgångsrika.

Luttwaks analys är elegant genomförd och arbetar med två analytiska boxar eller paradigmer där strategin diskuteras på fem plan: den tekniska, taktiska, operativa, krigsskådeplats- och storstrategiska nivån. Dessa analytiska nivåer har sedan två dimensioner: den horisontella där den paradoxala logiken gäller och som avser själva krigföringen i rummet och den vertikala som rör förhållandet mellan de fem nivåerna, som inte alltid är sammanknuten i ett logiskt samband.

Den tekniska nivån berör liksom den taktiska endast den militära sektorn men är givetvis av stor betydelse för krigföringen. Den paradoxala logiken opererar även här: alltför effektiva vapen kan motverka sitt syfte ge-

nom att, som anmärktes ovan, föranleda motåtgärder som lett till precis det motsatta resultatet mot vad man avsett. Med den taktiska nivån kommer soldaterna in, terrängen, de och andra fysiska faktorer såväl som de mera metafysiska som moral, uthållighet m.m. Den operativa nivån ("operational") avser den mellan taktiska och de två resterande och avser begränsade förbands operativa agerande/manövrerande. "Theatre strategy" vidare syftar på krigsskådeplatser, där arméer och armégrupper opererar på stora geografiska land- (eller sjö)områden. På nivån storstrategi till slut återfinns man statens överordnade politisk-militära målsättningar.

Vilka problem den paradoxala logiken i strategin ställer till med har vi redan diskuterat. Men även sambandet mellan de olika nivåerna kan åstadkomma åtskilliga problem: vad som är bra på en nivå kan vara direkt skadligt för en annan. Det är t ex möjligt att Hitlers attack mot Jugoslavien våren 1941 var vettig ur alla synvinklar utom den storstrategiska. Uppläggnings av operationen, val av krigsskådeplats och taktik kan i alla avseenden ha varit logiska, då den antiakselkupp som den som ägde rum i Belgrad i mars 1941 kan ha stört Hitlers ritningar och kunnat erbjuda de allierade en framtida bas på Hitlers "soft underbelly". Men ur storstrategisk synvinkel kanske operationen var ett misstag, då man förlorade viktiga veckor för Barbarossas genomförande, vilket väl ändå i Hitlers överordnade tänkande var den avgörande faktorn. Den tid man förlorade kan möjligen ha varit bidragande till att fälttåget i Sovjet redan senhösten 1941 körde fast och att de politiska målen inte nåddes. Det är vidare lätt att konstruera exempel där taktiskt snillrika dispositioner kullkastat operativa planer för krigsskådeplatsen; framgången kanske blev så stor – momentant – att de överordnade planerna inte kunde genomföras i rätt ögonblick.

Det avgörande för en lyckosam strategisk planering och utförande behandlas således i Martin van Crevelds bok "Command in War", där han tar upp det sk C³-problemet genom krigshistorien. En grundläggande slutsats är att ledningsproblemen och -volymen vuxit oerhört, särskilt under detta århundrade. Ännu när Helmuth von Moltke ledde sina framgångsrika arméer mot Danmark, Österrike och Frankrike på 1860- och 1870-talen bestod hans stab av en handfull personer. Idag håller hela ledningssystemet i moderna arméer, enligt van Creveld, på att bli så tungt att det snart inte finns några fältförband kvar att leda. I en kommande bok lär van Creveld skola söka visa att det moderna kriget blir ur teknologisk synvinkel alltmera likt ett datspel utan egentliga fältförband. Medan Napoleon själv red omkring, rekognoserade och delade ut in-

struktioner till sina marskalkar, måste redan Moltkes brorson som var tysk stabschef omedelbart före första världskriget flytta en bit från fronten för att dels skydda sig och sin dyrbara ledningsapparat, dels kunna behålla något slags överblick över vad som pågick. Idag leds arméerna från huvudstäderna där ett gigantiskt stabsmaskineri härskar. Det är givetvis både vapnets utveckling, den moderna kommunikationstekniken och transportmedlen som nödvändiggjort denna enorma ansvällning av staberna.

Det grundläggande problemet i all ledning av militära förband kan sammanfattas i ordet "säkerhet", menar van Creveld. Man vill uppnå största möjliga säkerhet i bedömningen av såväl fiendens resurser i varje särskilt frontavsnitt såväl som hans intentioner. Strävan efter säkerhet måste vägas mot tidsaspekten. Man kan aldrig uppnå full säkerhet, alla beslut måste därför fattas mot bakgrund av osäkra informationer. Det finns fö som ju också visats i en annan omskriven bok rörande kärnvapenkrig – ett ämne som van Creveld inte alls tar upp – nämligen Paul Brackens "Command and Control Nuclear Weapons" (1983), knappast någon möjlighet att inom den ytterst korta tid som står till förfogande (på grund av de korta förvaringstiderna) processa all den information som via datorsystemen och andra källor nu kommer in till staberna. Härtill kommer att del av den information som kommer in antingen är irrelevant eller, än värre, att karaktärisera som "brus", avsett att antingen överlasta informationsbearbetningen eller skapa förvirring.

Den krigshistoriska erfarenheten säger oss, menar van Creveld, att om det finns någon lösning på detta ledningsproblemets inneboende komplexitet, är det decentralisering. Det finns alltför många exempel på att centrala ledningsinsatser med ofullständiga informationer lett till militära katastrofer. Den epok som omedelbart faller en i minnet är förstas Hitlers övertagande av ledningen av Barbarossa våren 1942. Hitlers krigsledning blev något slags blandning av ibland snillrika taktiska grepp och mest av politiska övertygelser styrda strategiska dispositioner som i likhet med vad som skedde vid Stalingrad oftast ledde till katastrofer. Även oktoberkriget 1973 mellan Israel och Egypten/Syrien dras fram som exempel: motsättningarna mellan olika generaler underlättade inte i inledningsskedet för dåvarande ÖB Elazar när han i sin bunker sökte besluta varje steg, och detta utan att veta tillräckligt om läget på krigsskådeplatsen.

Det enklaste är förstas, som van Creveld skriver, att ha ett snille i ledningen. Men utan ett sådant är ett mått av lokalt självbestämmande rätt nödvändigt. Man måste ge varje befälhavare, som är på platsen och bättre kan överblicka situationen möjligheter att ta egna initi-

ativ. Detta sägs ofta ha kännetecknat många tyska – och för den delen, finska – militärer under andra världskriget då man tillämpade vad Luttwak i sin bok kallar ”relational manoeuvres”: att efter lägenheten improvisera drag som helt överraskat motståndaren och kanske trots underlägsna förband lett till segrar. Denna typ av krigföring anses däremot traditionellt inte ha utmärkt varken den amerikanska armén, som inriktat sig på att via materiell utnötning slå sönder fienden eller den ryska som ofta känt sig mycket bundna vid givna instruktioner och haft svårt att improvisera. Men i ett diktatoriskt system är detta lättare sagt än gjort: riskerna med att ta egna initiativ kan vara betydande.

II. Strategi i praktiken – Tyskland

Den mäktiga essäsamlingen ”Makers of Modern Strategy”, närmare 900 sidor, är kanske något ojämn, men i många delar en läsvärd introduktion till strategins problem från resässans till kärnvapenkrig. Den utgör således på sätt och vis en ny upplaga av den strategiska litteraturens klassiker från 1943. Men av denna återstår endast tre essäer, medan fyra omskrivits väsentligt och resten, tjugotvå stycken, är helt nyskrivna. För den som är någorlunda bekant med materia är dock många av uppsatserna relativt elementära. Den mest intressanta och kanske tyngsta essän har författats av historikern Michael Geyer och har titeln ”German Strategy in the Machine Age 1914–1945”. Ett par andra uppsatser är också värda en något närmare uppmärksamhet, nämligen Gunther Rothenbergs ”Moltke, Schlieffen and the Doctrine of Strategic Envelopment” och Maurice Matloffs kortfattade översikt rörande ”Allied Strategy in Europe 1939–1945”.

Rothenberg visar att redan med skapandet av det tyska riket 1871, ja egentligen redan med den preussiska staten från Moltkes tidigare period, uppstod det problem som sedermera sysselsatte alla tyska strateger och säkerhetspolitiker fram till andra världskrigets slut, risken för ett tvåfrontskrig. I både Moltkes och Schlieffens optik – deras period sträckte sig ju från mitten av 1800-talet nästan till första världskrigets utbrott – var Frankrike det främsta hotet. Moltke och Bismarck löste detta temporärt med 1870–1871 års krig och senare med den sk återförsäkringstraktaten med Ryssland av år 1879. Men man insåg ju snart i Berlin, särskilt efter 1894 års allians mellan det republikanska Frankrike och det kejsarliga Ryssland att problemet kvarstod, rent av var inbyggt i den geostrategiska situationen. Det var alltså detta som Alfred von Schlieffen, som var generalstabschef fram till 1906 sökte lösa genom ett slags blixttack mot Frankrike genom Belgien, en jättelik omslutningsrörelse som snabbt skulle leda till seger.

Enligt Rothenberg var främst två problem behäftade vid Schlieffenplanen. Dels innehöll den – och det har också behandlats i Martin van Crevelds tidigare bok ”The Supply of War” (1978) – alldeles för optimistiska antaganden rörande anfallshastigheten och trängens möjlighet att följa med, dels sysslade den alltför exklusivt på Rysslands bekostnad med Frankrike. Tanken var ju att genom att med blitzkrig slå ut Frankrike, skulle Ryssland inte få tid på allvar att sätta sin armé i rörelse. Men när de franska styrkorna vid Marne lyckades hejda de anfallande tyska kolonnerna, bröt planen samman. Visserligen kunde man snart stoppa den ryska offensiven i öster, men till priset bl a av att man fick åderlåta förbanden i väster och därmed i praktiken närmast eliminera deras möjlighet nedkämpa det franska försvaret. Medan resultatet visserligen blev stora initiala segrar i öster, blev det också skyttegravskrig i väster och ytterligare grundskott mot den ”short war illusion” som 1914 genomsyrade de flesta militärledningarna (jfr L.L. Farrars bok med samma titel 1973).

Ett särskilt och till slut avgörande problem med Moltkes och Schlieffens föreställningar var ju att de i allmänhet var renons på politiskt innehåll. Det var ett försök att *militärt* lösa vad som egentligen var ett politiskt problem, nämligen den uppstigande tyska enhetsstatens geopolitiska läge mellan två andra stormakter. Arvet från Moltke dä och Schlieffen lever vi ju ännu med: det blev också Hitlers strategiska huvudtanke. Vis av erfarenheterna från första världskriget lyckades Hitler för en kortare tid pacificera Stalin och kunde därför sätta sin egen Schlieffenplan i verket. Men förstås: till sist sökte han också en militär lösning vars slutresultat blev att det var det tyska riket som delades och inte Frankrike och Ryssland som besegrades.

Kanske är detta efter 100 års försök att lösa problemet, antingen via tyska rikets sönderdelning (Napoleon), eller enande med världskrigen som följd, den enda nu möjliga lösningen – så skriver den amerikanske historikern Anton de Porte i sin ”Europe between the Super-Powers” (1979).

Michael Geyer tar upp den väsentliga förändring som skedde i tysk strategi från början av detta århundrade fram till andra världskrigets början. Enligt Geyer var den dominerande tendensen i tyskt strategiskt tänkande fram till Ludendorff, stabschef under senare hälften av första världskriget, och Hitler, att se den militära professionen som en autonom och sluten yrkeskategori med måttlig politisk inblandning utifrån och dess målsättningar som, trots allt, begränsade: att skaffa Tyskland säkra gränser och expanderande marknader för dess handel. Men denna mera begränsade inställning ledde under första världskriget endast till skyttegravskrig i väster och trots stora segrar mot Ryssland inte till

något krigsavgörande. Det var då som Hindenburg och Ludendorff övertog befälet och från 1916 introducerade ett helt nytt koncept, där krigsmakten krävde en mera total mobilisering av hela det tyska samhället, där kriget blev ett slags "way of life": det oinskränkta ubåtskriget, användandet av gasvapen, satsandet, efter ryska revolutionen, på en total seger 1918. Detta var en revolution i strategin såväl i psykologiskt avseende som vad avser bruket av samhällets alla resurser, det totala kriget. Efter första världskriget återgick lösningen till en mera professionell variant, som inkarnerades av melankristidens mångåriga överbefälhavare von Seeckt och dennes omedelbara efterträdare von Blomberg och von Brauschitsch. Under de första krigsåren var också denna inställning förhållandevis men 1941–1942 började man åter, enligt Geyer, återvända till Ludendorffs koncept.

Geyers slutsats är, att så snart Hitler inledde Barbarossa och sedermera förklarade USA krig, hade han i praktiken redan förlorat kriget. Ty så snart han valde att vidga detta utöver de tidigare ramarna, genom att dra in Ryssland och framför allt USA hade han tagit för sig mera än han kunde svälja. Operativa triumfer kunde han fortsätta att fira ännu några år men det strategiska initiativet kunde han inte återvinna. Operativt snillrika generaler som von Manstein, von Rundstedt, Rommel och Kesselring kunde inte annat än temporärt hejda den tyska förlusten. Med Luttwaks terminologi hade Tysklands "grand strategy" tappat fotfästet, nu liksom mot slutet av första världskriget.

Analysen har ju vissa likheter med tidigare debatter om anhängare av en lilltysk lösning och en stortysk, mellan det Tyskland som hade begränsade målsättningar och framförallt ville säkra sin utrikeshandel och ekonomiska expansion och det Tyskland som hade mera världsomspännande mål (jfr t ex David Calleos "*The German Problem Reconsidered*", Cambridge University Press, Cambridge, Mass 1978). Förefintligheten av nu helt andra administrativa och maskinella möjligheter att mobilisera hela samhället möjliggjorde en sådan mera ambitiös total strategi, men som också med Luttwaks strategiska paradox fröt till sitt eget nederlag. Som många andra analytiker kommer Geyer till slutsatsen att Tyskland både var för litet och för stort. För litet att kunna tjäna som bas för den ekonomiska expansion som man var kapabel till, och för stort för att bara kunna acceptera en regional maktställning. Denna inneboende motsättning är alltså förklaringen för Geyer, som för andra, till många av detta århundrades olyckor och till de försök som han redovisar att i strategiska termer lösa detta dilemma.

De allierades försök att komma åt detta Tyskland tas alltså upp i Maurice Matloffs nämnda essä om deras

strategi under andra världskriget. Sedan man väl kommit fram till hur man skulle prioritera olika krigsmål, och bestämt sig för att satsa på Europa, uppstod först frågan vilken strategi som snabbast skulle leda till målet. Britterna var beslutna att inte upprepa första världskrigets slakt och enorma förluster, utan ville i möjligaste mån söka komma åt Hitler den indirekta vägen. Amerikanerna och ryssarna var med sina mera omfattande resurser snabbt inne på att söka slå mot Hitlers kärnområde. Till att börja med – och så länge britterna och fransmännen ensamma förde kriget – dominerade den perifera strategin: man sökte komma åt Hitler via olika planer på den skandinaviska halvön; senare blev Medelhavet alltmera dominerande. Ryssarna sökte tränga på ifråga om en andra front, amerikanerna lutade mot en landstigning i Frankrike redan 1943. Men man träffade ett slags kompromiss med operation "Torch" 1942 varvid trupperna landsattes i Nordafrika och operation "Husky", den allierade landstigningen på Sicilien 1943.

Med ökande resurser och Hitlers alltmera uppenbara svaghet i Ryssland kunde man iscensätta den stora landstigningen i juni 1944, operation "Overlord". Detta var den andra fasen i de allierades strategiska utveckling. Den tredje skulle komma mot krigets sista sex månader. Det blev rätt snart efter landstigningen i Normandie klart att man inte skulle kunna slå ut Hitler i en handvändning, även om man givetvis till slut skulle segra. Då uppstod också en politisk debatt mellan de västallierade om hur man skulle förhålla sig till ryssarna. När slutsegern stod för dörren visade sig också sprickorna i den allierade fronten. Churchill stod här för en mera politiskt betonad strategi. Amerikanerna ville framför allt vinna, få slut på kriget och återvända hem. Men Churchill hade andra aspekter i huvudet: vad skulle hända efter kriget, vilka positioner skulle man sträva efter dessförinnan? Men när den brittiske premiärministern nu sökte hävda sin mening hade Englands position försvagats åtskilligt jämfört med början av kriget då man i stort sett ensam bar bördan mot Hitler. Idag är det säkert många som inser att när Churchill ordade om vikten av att komma först till Berlin, Wien eller Prag, eftersom det hela gällde att sätta sig i läge för efterkrigstiden, visade han att han bättre än amerikanerna förstod ryssarnas tänkande och kanske rent av hade en mera utvecklad känsla för "grand strategy" än sina amerikanska motparter. Men Roosevelt var mot slutet av sitt verksamma liv för trött för att kunna överväga andra aspekter än kravet att få ett så snabbt slut på striderna som möjligt; han närde ju också förhoppningen att man skulle kunna fortsätta samarbetet med Stalin efter kriget. Den tredje fasen av den allierade krigföringen mot Tyskland blev en ensidigt militär strategi =

Clausewitz diktum om kriget som en fortsättning av politiken, med andra medel, glömdes bort.

III. Strategi i praktiken – Sovjet

Åtskillig litteratur, övervägande av alarmistisk natur, har under senare decennier skrivits om sovjetisk militärstrategi. Den här diskuterade essäsamlingen "Makers of Modern Strategy" innehåller två uppsatser i detta ämne, en om de äldre ryska strategerna, särskilt Suvarov, som var så framgångsrik under Napoleontiden, och en om den sovjetiska doktrinutvecklingen sedan revolutionen. Men dessa essäer säger inte så mycket nytt om rysk/sovjetisk strategi. Det skulle här föra för långt att räkna upp några böcker som på ett mera lärorikt sätt sökt ta upp detta ämne. Men författare som Raymond Garthoff, Nathan Leites, Arnold Horelick och Adam Ulam kan med fördel läsas i vad avser detta ämne.

En bok som verkligen baserar sig på omfattande lärande och expertis i ämnet är Michael MccGwires "Military Objectives in Soviet Foreign Policy". Författaren, som ursprungligen var brittisk marinofficer och sedermera marinattaché i Moskva, är sedan länge verksam i den akademiska världen, först i Canada, numera vid det mycket respekterade forskningsinstitutet Brookings i Washington. Han är författare till ett antal böcker och artiklar särskilt om sovjetisk marinstrategi. Den nu föreliggande volymen kan ses som MccGwires magnum opus, där han, främst med hjälp av deduktiv metod, söker via en analys av vad man vet om den existerande sovjetiska försvarsapparaten få fram vilka strategiska målsättningar som Sovjet kan ha haft under efterkrigstiden.

Det är intressant att MccGwire är mycket försiktig när det gäller att använda termen "strategi" – han talar i stället om militära målsättningar, om strategiska koncept m m. Han undviker att tillskriva Sovjet några strategiska offensiva mål, som ju är vanligt inom sovjetologin, amerikansk såväl som – fast ändå i mindre grad – brittisk. MccGwire kan alltså inte sägas vara någon hög. Tvärtom menar han att den militära komponenten i sovjetisk utrikespolitik är mindre än man i allmänhet påstår. Förutom i den omedelbara intressesfären, som han definierar som Sovjet, Warszawapaktens stater, Mongoliet, Afghanistan och Finland, har återhållsamheten under efterkrigstiden varit betydande. (Försiktigheten i vad avser Finland har ju, de senaste 25 åren, varit mycket tydlig). Varför har man annars evakuerat Manchuriet, sin ockupationszon i Österrike, Porkala, avstått från att attackera Kina under dess svaghetsperiod under kulturrevolutionen, underlåtit att utnyttja USA:s belägenhet under Vietnamkriget, varför har man åsatt det sydvästra militärområdet, dvs den in-

disk-arabiska regionen, så låg prioritet när motståndet där syntes rätt svagt, och "priserna" kunnat te sig så goda? Man kan med MccGwire rada upp flera exempel och därmed sätta frågetecken kring mera dramatiska analyser av typen Peter Vigors "The Soviet Blitzkrieg Theory" eller Edward Luttwaks "The Grand Strategy of the Soviet Union" (1983, jfr "Maktbalans och avskräckning" (1988).)

Överhuvudtaget menar MccGwire att medan man på NATO-håll, särskilt i USA, ofta talar om München-syndromet, och alltså fruktar krav från och eftergifter för en aggressiv stormakt, tänker Moskva mera i Sarajevotermer – det är risken för krig genom misstag som förefaller sysselsätta ledningen där.

Paradoxalt nog kan NATO, mot bakgrund av ryssarnas allmänna tro – om de nu alls har någon sådan vilket man ibland har skäl tvivla på – att marxismen till slut måste segra, kanske ha en mera avspänd attityd till det sovjetiska hotet. Sovjet är därför enligt MccGwire kanske egentligen en mindre farlig motståndare än andra imperier i historien.

MccGwire ägnar åtskilligt utrymme åt att kritisera den relativt exklusiva accent som man inte minst från amerikanskt håll alltsedan perioden 1948–1953 lagt på avskräckning. Denna politik har framför allt lett till ett slags institutionalisering av avskräckningen och ett intensivt sysslande med värstafallsscenerier. Politiken har egentligen, menar MccGwire med många, lett till motsatsen till det resultat man vill uppnå: om man antar att man måste avskräcka någon leder detta rätt automatiskt till att man gör sig en djävulsbild av motståndaren, till att man bereder sig på det värsta. Amerikanerna har, ibland med visst lättsinne, laborerat med strategiska resonemang som ett nollsummespel där den enes förlust är den andres vinst och där värstafallstänkandet är en viktig motor bakom en ständig upprustning.

Men MccGwires huvudpoäng är kanske inte dessa resonemang – de argumenten har förts fram av andra – utan ett försök att bevisa hur Sovjet vid några specifika tillfällen tagit centrala beslut med vida implikationer. Så kom man i december 1966 fram till att, efter den sovjetiska upprustningen inte minst på kärnvapenområdet, det inte längre i fall av konflikt vore uteslutet att undvika det totala kärnvapenkriget. Ända sedan början av 1950-talet hade man nämligen tidigare menat att om en konflikt inleddes skulle detta innebära att ragnarök knappast kunde undvikas. Den överordnade strategiska målsättningen var då att se till att Sovjetunionen inte helt förstördes. Nu skulle man, efter 1966, inte längre utesluta att en konflikt skulle kunna föras på en konventionell nivå. Med tanke på Sovjets strategiska läge måste då Sovjet se till att USA så fort som möjligt kördes ut ur Europa utan att konflikten eskalerade till

kärnvapennivån. Ty om Sovjet måste sätta in kärnvapen mot USA, kunde man givetvis vara säker på att få ta emot amerikanske kärnvapenattacker mot Sovjet: härigenom skulle man alltså inte längre kunna begränsa kriget.

Den sovjetiska upprustningen sedan 1960-talets mitt har alltså betingats av denna enligt McCWire fundamentala strategiska doktrinjustering. Den har således reflekterat en fortsatt prioritering av den västeuropeiska krigsteatern. Skulle krig bryta ut är denna alltså central, ty det är här NATO och Warszawapakten koncentrerat sina styrkor. Skall man ha någon chans att snabbt driva ut amerikanerna ur Europa och presentera Washington ett *fait accompli* måste detta ske medelst ett anfall på centralfronten. Och om amerikanerna skall förhindras att å la 1918 och 1944 från att komma tillbaka till Europa måste alla möjligheter till brohuvud förintas.

Detta följer ju logiskt på antagandet att man inte kan komma åt USA:s industriella bas utan att riskera sin egen. I tidigare tänkande ansåg man det inte alls vara möjligt uppnå detta resultat, varvid syftet måste vara att i möjligaste mån begränsa den nukleära attacken mot det egna landet i en konflikt som ändå till sist måste handla om kapitalismens eller kommunismens slutliga seger.

En poäng som McCWire framför med viss emfas i sin bok är att ryssarna, trots att särskilt USA ju ofta betonar sin egen strategiska analys' nyanserade natur, är bättre på att göra den ytterst väsentliga diskussionen mellan den politiska nivån och den militära. Det är givetvis riktigt att Moskva på den militära nivån har en offensiv strategi, att man bereder sig på allehanda scenarier. Men samtidigt är man på den politiska nivån ganska återhållsam vilket således en blick på den efterkrigstida historien visar. USA, menar McCWire, tenderar däremot ofta att låta dessa två nivåer flyta ihop, vilket medfört att man anser sig kunna föra en rätt aggressiv utrikespolitik, som under särskilt Ronald Reagans första år vid makten, utan att för den skull direkt, enligt egen uppfattning, försaka en ökad krigsrisk. Det är därför möjligt att Moskva särskilt under Andropovs korta period vid makten kom fram till slutsatsen att man kanske var på väg tillbaka till en period liknande Stalins slutår. Då kan beslut ha fattats på den militära nivån som kan få effekt – genom att skruva upp upprustningsspiralen. Men utvecklingen under mitten av 1980-talet har kanske åter lugnat ryssarna en smula. Gorbatsjovs utrikespolitik förefaller styrka en sådan tes.

McCWires bok innehåller, som framgår, åtskilligt av intresse. Den borde egentligen vara ett slags sprängstoff i den strategiska debatten med tanke på hur han söker sätta sovjetiska politiska och militära åtgärder i sitt

sammanhang. Men märkligt nog har hans bok ändå inte väckt den uppmärksamhet som den borde ha uppnått. Man kan nog anta att dess inflytande på sikt kan bli större.

IV. Strategi som vetenskap – några slutsatser

Det finns en fara att man med stöd av analytiska resonemang om strategi tenderar att överbetona det rationella elementet i bilden. Ofta nog klagar betraktare på att det och det landet eller den och den politiska och militära ledningen inte följer någon rationell eller sammanhängande utrikespolitisk eller säkerhetspolitisk strategi. Detta innebär oftast en kraftig förenkling som inte tar hänsyn till att såväl politiska som militära realiteter nödvändiggör ständiga anpassningar till en komplicerad verklighet. Man kan med andra ord, som ibland ju tex McCWire eller än mera Geyer gör, för tydlighetens skull förenkla bilden utöver det tillåtna. Men med denna varning i minnet, kan man givetvis ha stort utbyte av såväl en induktiv analys av den typ Luttwak, Geyer och van Creveld ägnar sig åt, liksom en mera deduktiv enligt McCWires metodik.

För att illustrera det sagda kan man hänvisa tex till den brittiske historikern L L Farrars "*Divide and Conquer*" (1978) där han behandlar tysk politisk-militär strategi under första världskriget. Farrar menar att tyskarnas målsättningar – utöver den mycket allmänna att nå någon form av hegemoni över Europa – växlade med krigslyckan: gick det bra slog man dövörat till tankarna på en separatfred med någon av motståndarna; men gick det illa intensifierades försöken att få någon av fienderna att mäla sig ur enteten. Således är det klart att även om man tex på militärt håll haft strategiska målsättningar fastlagda och dessutom då givetvis format sina styrkor så att de på bästa sätt skulle kunna utföra de tänkta uppgifterna, dessa strategier ofta måste de facto bli just utgångspunkter i en politisk och militär konflikt snarare än rigida planer avsedda att följas till varje pris. De har därför endast kunnat säga något om något slags samförstånd i den politiska eller militära ledningen om att, under vissa givna *maximalt* gynnsamma omständigheter, man avsåg göra det och det. En i Farrars bok citerad preussisk krigsminister undslapp sig vid något tillfälle under första världskriget att allmänheten föreföll tro att man handlade enligt någon storartad plan medan man i själva verket ständigt fick improvisera sina politiskt-militära dispositioner.

Den strategiska analysen blir därför ex post mera av en generell historisk förklaringsmodell än någon indikation på hur ett krig verkligen skulle föras; och McCWires deduktiva resonemang om sovjetiska strategiska koncept är i de flesta avseenden övertygande, men likafullt – som han säkert själv vore den förste att

erkänna – underkastade alla möjliga förändringsfaktorer.

Också Luttwaks eleganta försök att skapa ett slags pendang eller komplement till Clausewitz' "Vom Kriege" blir därför mindre en teori om strategi än ett analyschema där framför allt hans resonemang rörande de olika nivåerna och deras inbördes sammanhang är av stort intresse. Givetvis är också hans huvudtes om strategins inneboende paradoxala natur av betydande vikt, även om han inte kan frigöra sig från misstanken att han driver resonemanget väl långt, alternativt att det paradoxala handlandet som det mest rationella också har så stor tillämpbarhet på andra fält att poängen delvis går förlorad. Önskan att överraska motståndaren genom att inte tillämpa lineär logik kan ju leda till framgång också inom affärsvärlden, inom de flesta typer av spel eller idrotter, kort sagt på en mängd områden där något slags motparter står mot varandra och där det gäller att söka vinna en pekuniär eller annan poäng.

Strategin utvecklades ursprungligen som en form av militär vetenskap. På Clausewitz' tid var det kanske trots allt lättare att göra en klar distinktion mellan den politiska nivån och den militära. Idag är detta mindre lätt, inte bara därför att distinktionen mellan krig och fred är mindre tydlig utan också därför att den militära komponenten i en stormakternas "grand strategy" fått så stora proportioner, och – i fall av användande – så enorma konsekvenser, att ett samhälles hela resurser

mobiliseras för vad som ofta uppfattas vara politiska målsättningar. Det är ju inte minst de mera esoteriska elementen ifråga om kärnvapnens möjliga användning som lockat fram hela detta sysslande med strategisk analys och det vidsträckta användandet av ordet "strategi", också på det politiska fältet.

Termen "strategi" har därför med tiden fått en betydligt mera allmän och mindre precis innebörd. Från att med Clausewitz' ord således ha betytt användandet av militära medel för att uppnå politiska mål används ordet numera för att ange allmänna riktlinjer inom en mängd områden, och har alltså blivit ett slags positivt värdeladdat modeord. De här diskuterade böckerna har alla, i varierande grad, sökt lämna bidrag till belysandet av strategi i dess clausewitzska betydelse. Fastän alla fyra är arbeten av stor kvalitet har de också visat att begreppet strategi inte är utan komplikationer – om någon nu trots detta.

Strategi antyder ofta en högre grad av precision, av medvetenhet och rationellt handlande som ofta över en tidsaxel sällan, motsvarar verkligheten. Det sagda hindrar förstås inte att studiet av strategier är av intresse: det är element i försöken att förklara staters och militärledningars handlande. Men, som sagt, hela bilden ger de inte.

Mats Bergquist